МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота
бакалавра

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В СТАНІ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ

Виконала: студентка 4-го курсу,
групи 6.2311-ср-з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
Медведєва Д.Б.
Науковий керівник: к. філос. наук, доцент,
Бірюкова Т.Ф.
Рецензент: к. психол. наук, доцент
Бойко Г.В.

Запоріжжя – 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Соціології та управління
Кафедра Філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти Бакалавр
Спеціальність 231 Соціальна робота
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри філософії,
публічного управління та
соціальної роботи
_____Т.І. Бутченко
«19 » грудня 2024 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ БАКАЛАВРА

Медведєвій Дар'ї Борисівні
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи (проекту) Соціальна робота з людьми похилого віку в стані соціальної ізоляції
Керівник роботи Бірюкова Тетяна Федорівна, к.ф.н, доцент
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «19» грудня 2024 року № 1993-с
2. Строк подання студентом роботи 10 травня 2025 р.
3. Вихідні дані до роботи: Бордійчук А. Самотність та соціальна ізоляція людей похилого віку під час пандемії COVID-19: фактори, що їх спричиняють. *Social Work and Education*, Vol. 8, No. 2. P. 152-163.; Джуган Р.І. Потреби людей похилого віку та їх реалізація в умовах сучасного українського суспільства (соціологічний дискурс): монографія Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2023. 164 с.; Житинська М.О. Життєдіяльність людей похилого віку в Україні: реалії та перспективи. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 245-248.; Іванова І.Б. Соціальна робота з людьми похилого віку: навч. посібник. Київ: Університет «Україна», 2023. 220 с.; Оляницька Ю.М. Переживання самотності у людей похилого віку: чинники впливу та способи подолання. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Т. 7. Вип. 48. С. 157-164.; Подорожний В.Г. Самотність як проблема людей похилого віку. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 2. 65-69.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): 1. Визначити зміст і сутність ключових понять «старість», «людина похилого віку», «стан ізоляції». 2. Вивчити стан розробленості проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку в стані соціальної ізоляції. 3. Визначити основні підходи і методи дослідження проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку в стані соціальної ізоляції. 4. Виявити причини соціальної ізоляції людей похилого віку. 5. Дослідити особливості поведінки людей похилого віку, що перебувають у стані соціальної ізоляції. 6. Вивчити специфіку соціальної роботи з літніми людьми в стані соціальної ізоляції. 7. Провести прикладне дослідження щодо форм і методів соціальної роботи з людьми похилого віку, направлених на подолання соціальної ізоляції. 8. Запропонувати шляхи оптимізації соціальної роботи з людьми похилого віку в стані соціальної ізоляції.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Бірюкова Т.Ф., доцент кафедри соціології, к.ф.н.	19.12.24	19.12.24
Розділ 2	Бірюкова Т.Ф., доцент кафедри соціології, к.ф.н.	10.02.25	10.02.25
Розділ 3	Бірюкова Т.Ф., доцент кафедри соціології, к.ф.н.	10.03.25	10.03.25

7. Дата видачі завдання 19 грудня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Грудень 2024	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Грудень 2024 - січень 2025	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Січень 2025	*виконано*
4.	І розділ	Лютий 2025	*виконано*
5.	ІІ розділ	Березень 2025	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Квітень 2025	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Квітень 2025	*виконано*
8.	Нормоконтроль	Травень 2025	*виконано*

Студент _____ Д.Б. Медведєва

Керівник роботи (проєкту) _____ Т.Ф. Бірюкова
Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ О.О. Широбокова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається із 64 сторінок, 48 позицій у списку літератури.

СТАРІННЯ, СТАРІСТЬ, ЛЮДИ ПОХИЛОГО ВІКУ, СТАН СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ, СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Мета. Дослідити причини соціальної ізоляції людей похилого віку та технології соціальної роботи з даною категорією населення з подальшою розробкою ефективних методів і підходів соціальної роботи для їхньої підтримки, адаптації та інтеграції у суспільство.

Об'єкт дослідження. Люди похилого віку в стані соціальної ізоляції.

Предмет дослідження Методи і технології соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції.

Методи дослідження: підходи: соціально-екологічний, особистісно-орієнтований, діяльнісний. Теоретичні методи: аналі і синтез; метод логічного аналізу, понятійно-категоріальний аналіз, системний метод. Практичні методи: метод аналізу статистичних даних, аналіз документів, опитування методом інтерв'ю.

Висновки: 1.Теоретичний аналіз має велике значення для розробки ефективних програм соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції. Вони дають чітке розуміння особливостей їхньої поведінки, визначають специфіку соціальної роботи з ними та пропонують конкретні форми і методи підтримки.

2. Здійснено перехід від теорії до практики, зосереджуючись на прикладних аспектах соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції. Перш за все, представлено прикладне дослідження соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції.

3. Розроблено шляхи оптимізації соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції. Це включало конкретні рекомендації щодо покращення якості та доступності соціальних послуг, розширення їхнього спектру, координації між різними організаціями та залучення додаткових ресурсів.

SUMMARY

The qualification work consists of 64 pages, 48 positions in the list of literature.

AGING, OLD AGE, ELDERLY PEOPLE, STATE OF SOCIAL ISOLATION, SOCIAL WORK WITH ELDERLY PEOPLE

Goal. To investigate the causes of social isolation of elderly people and the technology of social work with this category of the population with the subsequent development of effective methods and approaches of social work for their support, adaptation and integration into society.

Object of research. Elderly people in a state of social isolation.

Subject of research. Methods and technologies of social work with elderly people in a state of social isolation.

Research methods: approaches: socio-ecological, personality-oriented, activity-based. Theoretical methods: analysis and synthesis; method of logical analysis, conceptual and categorical analysis, system method. Practical methods: statistical data analysis method, document analysis, interview survey.

Conclusions: 1. Theoretical analysis is of great importance for the development of effective programs of social work with elderly people in isolation. They provide a clear understanding of the features of their behavior, determine the specifics of social work with them and offer specific forms and methods of support.

2. A transition from theory to practice was made, focusing on applied aspects of social work with elderly people in isolation. First of all, an applied study of social work with elderly people in isolation was presented.

3. Ways to optimize social work with elderly people in isolation were developed. This included specific recommendations for improving the quality and accessibility of social services, expanding their spectrum, coordination between different organizations and attracting additional resources.

ЗМІСТ

ВСТУП……..6

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В СТАНІ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ …….9

1.1. Визначення змісту і сутності ключових поняття «старість», «людина похилого віку», «стан соціальної ізоляції»……..……...9

1.2. Стан дослідження проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку в стані соціальної ізоляції…….....16

1.3. Основні підходи та методи дослідження проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку в стані соціальної ізоляції……22

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В СТАНІ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ……..……28

2.1. Особливості поведінки людей похилого віку, що перебувають у стані соціальної ізоляції……..28

2.2. Специфіка соціальної роботи з літніми людьми в стані соціальної ізоляції…….32

2.3. Форми і методи соціальної роботи з людьми похилого віку, направлені на подолання соціальної ізоляції……..38

РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В СТАНІ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ……..44

3.1. Прикладне дослідження соціальної роботи з людьми похилого віку в стані соціальної ізоляції……44

3.2. Шляхи оптимізації соціальної роботи з людьми похилого віку в стані соціальної ізоляції…….49

ВИСНОВКИ…….....54

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ…….....58

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема самотності та соціальної ізоляції є однією з найбільш гострих проблем сучасності. Особливо гострою вона є для людей похилого віку, оскільки супроводжується не лише самотністю, але й низкою супутніх проблем: хворобами, низькими матеріальними статками, часто неможливістю задовольняти свої найперші потреби, втратою соціального статусу тощо. Самотність і стан ізоляції у літніх людей характеризуються переживанням тривоги, відчуження, власної непотрібності і навіть втратою сенсу життя. За даними соціологічних досліджень чисельність самотніх людей постійно зростає. Такі люди, звичайно, є в різних вікових групах, але найбільша їх чисельність у віковій групі 65+. При цьому стан ізоляції у літніх людей якісно відрізняється від інших вікових груп. У похилому віці соціальна ізоляція у літніх людей виникає як результат дії великої кількості соціально-економічних, демографічних, психолого-вікових факторів. А наразі додалася ще й війна, ворожих дій проти цивільного населення).

Основну роль у виникненні стану ізоляції людей похилого віку відіграє те, що вони перестають брати участь у трудових процесах, що поступово змію їх спосіб життя: віддаляються від трудового колективу, колишніх співробітників, скорочується коло соціальних контактів, змінюється їх якість. Саме на цьому тлі часто виникає переживання ізоляції і покинутості, оскільки перехід до статусу людини похилого віку сприймається як нисхідна соціальна мобільність. Самотність і обмеження соціальних контактів можуть суттєво впливати на психологічний стан, фізичне здоров’я та загальну якість життя осіб похилого віку. Соціальна робота відіграє важливу роль у подоланні ізоляції людей похилого віку, забезпечуючи їм необхідну допомогу, підтримку та можливості для активного соціального життя. Державні та громадські організації активно впроваджують програми соціального захисту, адаптації та інтеграції літніх людей у суспільство, однак проблема залишається актуальною та потребує

нових підходів і рішень. Дослідження механізмів подолання соціальної ізоляції літніх людей дозволить розробити ефективні стратегії для підвищення їхньої соціальної активності, забезпечення якісного догляду та покращення рівня життя. Вивчення цієї теми є важливим не лише з наукової точки зору, а й для розробки практичних рекомендацій для соціальних працівників, державних установ та громадських ініціатив. Таким чином, актуальність дослідження визначається необхідністю розробки та впровадження ефективних заходів для запобігання соціальній ізоляції людей похилого віку, забезпечення їхньої соціальної інтеграції та покращення загального добробуту.

Проблемна ситуація зумовлена тим, що попри існування різноманітних державних програм соціального захисту, далеко не всі літні люди мають доступ до необхідних послуг та підтримки в силу різних причин: рухлива обмеженість, нестача необхідної інформації, хронічні захворювання тощо. З іншого боку, соціальна робота з літніми людьми стикається з низкою труднощів: недостатньою кількістю фахівців, обмеженим фінансуванням, відсутністю індивідуального підходу до потреб кожної літньої людини. Крім того, багато людей похилого віку, які проживають у сільській місцевості або мають проблеми зі здоров'ям, не можуть активно залучатися до соціального життя та залишаються поза межами соціальної взаємодії. Таким чином, соціальна ізоляція людей похилого віку є серйозною загрозою для їхнього добробуту, а наявні методи соціальної роботи не завжди ефективні у подоланні цієї проблеми. Тому необхідно розробити нові підходи та вдосконалити існуючі механізми підтримки, щоб забезпечити літнім людям гідні умови життя та активну участь у суспільстві.

Об'єкт дослідження. Люди похилого віку в стані ізоляції.

Предмет дослідження. Методи і технології соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції.

Мета дослідження. Дослідити причини соціальної ізоляції людей похилого віку та технології соціальної роботи з даною категорією населення з подальшою розробкою ефективних методів і підходів соціальної роботи для їхньої підтримки, адаптації та інтеграції у суспільство.

Для досягнення мети слід виконати наступні дослідницькі *завдання*:

– визначити зміст і сутність ключових понять «старість», «людина похилого віку», «стан ізоляції»;

– вивчити стан розробленості проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції;

– визначити основні підходи і методи дослідження проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції;

– виявити причини соціальної ізоляції людей похилого віку;

– дослідити особливості поведінки людей похилого віку, що перебувають у стані соціальної ізоляції;

– вивчити специфіку соціальної роботи з літніми людьми в стані соціальної ізоляції;

– провести прикладне дослідження щодо форм і методів соціальної роботи з людьми похилого віку, направлених на подолання соціальної ізоляції;

– запропонувати шляхи оптимізації соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції.

Гіпотези: 1. Соціальна ізоляція людей похилого віку негативно впливає на їхній психологічний стан, фізичне здоров’я, якість життя.

2. Ефективне застосування сучасних методів соціальної роботи, розвитку соціальних послуг, впровадження цифрових технологій та залучення громадських ініціатив сприятиме зменшенню рівня соціальної ізоляції, підвищенню соціальної активності літніх людей та покращенню їхнього добробуту.

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В СТАНІ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ

1.1. Визначення змісту і сутності ключових понять «старість», «людина похилого віку», «стан соціальної ізоляції»

Понятійно-категоріальний апарат (походить від kathegoria – висловлювання, ознака) – це спосіб відображення наукового пізнання в тій чи іншій галузі знань, в нашому випадку – у соціальній роботі. Поняття і категорії науки чітко визначають основні ознаки об'єкту та предмету дослідження, що виражають конкретне досліджуване явище чи процес. Можна сказати, що понятійно-категоріальний апарат складає фундаментальну основу наукового дослідження, адже поняття і категорії науки представляють собою результат узагальнення знань про явище чи процес. На основі понять і категорій в подальшому формуються судження, певні умовиводи. Отже, на початковому етапі дослідження, уточнюючи зміст і сутність базових понять, дослідник вже складає більш-менш чітке уявлення про предмет свого дослідження, який описується цими поняттями.

В даній роботі ключовими поняттями визнані такі: «старість», «людина похилого віку», «стан ізоляції». Перейдемо до їх розгляду.

Для того, щоб зрозуміти поняття «старість» та «людина похилого віку» спочатку треба з'ясувати, що таке вік. Найповніше охарактеризували особливості літнього віку такі наукові галузі соціогуманітарного знання як вікова психологія та геронтологія або геронтопсихологія.

Вікова психологія – це окремий напрямок у психології, в якому розглядаються питання розвитку психіки в онтогенезі, закономірності переходу від одного вікового періоду до іншого з урахуванням зміни типів провідної

діяльності. В даному напрямку чітко прописані особливості вікових періодів, типові ознаки і властивості поведінки та психічного стану того чи іншого періоду. Наприклад, вікова психологія визначає умовні хронологічні рамки та специфіка кожного віку, показує, що у кожному віці людина має унікальне, характерне лише цього періоду поєднання психологічних і поведінкових особливостей, що дуже важливо в нашій роботі.

Геронтопсихологія – наука, яка вивчає біологічні, соціальні та психологічні аспекти старіння людини, її причини та способи боротьби з ним. Саме геронтологія приділяє увагу взаємозв'язку біологічних, соціальних і психологічних аспектів старіння, наприклад, як стан здоров'я літньої людини та її статус у суспільстві впливають на ставлення до себе. Дана наука вивчає процеси старіння із загально біологічних позицій, а також досліджує вплив старіння на людину і суспільство.

Спираючись на доробки цих наук встановлено, що вік – це якісно своєрідний етап розвитку людини, який характеризується низкою особливостей формування організму й особистості, сукупність яких визначає неповторність людини на певному етапі її розвитку. Відлік віку починають від народження і закінчують фактичною смертю. Як правило, визначають такі вікові періоди: немовля, раннє дитинство, дошкільний вік, молодший шкільний вік, підлітковий і юнацький вік, вік дорослості – ранньої, середньої, пізньої стадії, старість, старечий вік [49].

Літній вік науковцями трактується як окремий етап у такому періоді життя людини, як вік пізньої дорослості, старість, поряд із старечим віком і віком довгожителів. Пізня дорослість є специфічним новим періодом життя людини, який деякі науковці за окремими характеристиками рівняють до дитинства: адже в дитинстві відбувається опанування певних знань, вмінь, навичок, а в пізньому віці – їхнє згасання. Проте більшість учених вважають, що цей особливий етап не є «негативом» дитинства, адже різні фази старіння не

зустрічаються в період становлення особистості. Крім того, в пізній дорослості відбуваються не лише деструктивні (руйнівні) процеси, а й конструктивні, з'являються нові вміння, якості, особливості. Думки науковців щодо хронологічних меж літнього віку різняться. Дехто з них узагалі таких меж не визначає (як і загалом у пізній дорослості), а характеризує відмінність між віковими етапами якісними відмінностями.

Найчастіше початком літнього віку вітчизняні вчені вважають вік 60 років, а зарубіжні – 65 років (мабуть це тому, що тривалість життя у розвинутих країнах більше ніж в Україні). Триває цей вік приблизно до 75 років. У сучасних умовах багато хто погоджується з тим, що настання літнього віку, як і віку пізньої дорослості, загалом відбувається пізніше. Літній вік не слід ототожнювати з поняттям «пенсійний вік». Межі пенсійного віку визначаються не фізіологічно і психологічно, а встановлюються державою.

Розглядаючи особливості розвитку індивіда в похилому віці життя, необхідно розрізняти поняття старіння та старості. Старіння – це процес, у якому тривають постійні, здебільшого руйнівні, зміни, які відбуваються у зрілих організмах, що існують у певних умовах середовища. Старість – результат старіння, досягнення певної межі вищезгаданих змін. Процес старіння, результатом якого є старість, є не генетично запрограмованим, але генетично детермінованим процесом. Науковці вважають недоречним уживання поняття «старість» (асоційованого з втратою працездатності, пасивністю і подальшою інвалідизацією) щодо всіх людей цієї вікової категорії, особливо щодо тих, хто свідомо створював свій життєвий світ відповідно до власних задумів. Поняття «старість» доцільно відносити до біологічної деградації та руйнування, домінування яких характерно для виживання на завершальному етапі життя. Навпаки, обравши для себе активний спосіб життя, людина послідовно проходить період зеніту середньої дорослості, цілісно й гармонійно себе почуває в пізній дорослості [32].

Особливістю віку пізньої дорослості або старості, є поступове поширення руйнівних процесів. Адже незначні зміни виникають набагато раніше цього віку і спочатку вони є непомітними. Суперечливість цього вікового етапу пов’язана з тим, що не існує точної межі, яка відокремлює пізню дорослість від середньої: некоректно говорити, що сьогодні людина є зрілого віку, а завтра, коли вона має 60-річний ювілей, настає вік старості. У часі спостерігається нерівномірність у старінні окремих людей та групп людей. Не збігаються в часі також і різні види старіння (біологічне, економічне, соціальне, психологічне тощо), хоча вони і взаємопов’язані, бо настання одного виду старінь активізує настання іншого: якщо людина вважає себе старою людиною, то з часом вона може почати відчувати проблеми зі здоров’ям, які властиві людям такого віку [42].

Неоднозначність феномену пізнього віку, старості відбувається й на його сприйнятті суспільством: зі збільшенням тривалості життя, змінюються погляди на вікові межі. Адже якщо раніше, 60 років уважали досить літнім, поважним віком, до якого доживали небагато людей, то зараз – це часто вік діяльної участі людини в суспільному житті, високої творчої активності, прагнення до самоствердження. Тож з точки зору культурно-історичного розвитку людства пізня дорослість, старість – це один із наймолодших періодів, адже давні люди старості не мали.

Отже, старість є комплексним явищем, що включає біологічні зміни, соціальні трансформації та психологічні перебудови. Її сутність полягає у поступовому зниженні функціональних можливостей організму, зміни соціального статусу та ролей, а також у специфічних психологічних переживаннях. Згідно з Демографічним енциклопедичним словником, старість визначається як «завершальний етап індивідуального розвитку, що характеризується незворотними змінами в організмі, зниженням його функціональних можливостей та адаптаційних ресурсів» [9, с. 687]. Це

визначення акцентує увагу на біологічному аспекті старіння, підкреслюючи незворотність вікових змін.

Таким чином, спираючись на розуміння психофізіологічних і психосоціальних процесів старіння і старості, охарактеризуємо людину похилого віку.

Поняття «людина похилого віку» є соціально-демографічною категорією, яка використовується для позначення осіб, що досягли певної вікової межі порогу. В Україні, як і в більшості країн світу, критерії визначення похилого віку базуються на вікових періодизаціях, розроблених Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ). Відповідно до класифікації ВООЗ, яка також прийнята і в Україні, до людей похилого віку належать особи віком 60 років і старше. Ця категорія, у свою чергу, поділяється на підгрупи: 1) особи похилого віку – 60-74 роки; 2) особи старечого віку – 75-89 років; 3) довгожителі – 90 років і більше [16].

Важливо зазначити, що віковий критерій є лише формальною ознакою і не завжди відображає індивідуальні особливості процесу старіння. Вище ми вже відзначали, що біологічний вік може значно відрізнятися від календарного, і людина у 70 років може зберігати високий рівень фізичної та соціальної активності, тоді як інша особа того ж віку може потребувати значної підтримки. Тому, поряд з віковим критерієм, при визначенні потреб та можливостей людей похилого віку, слід враховувати їхній функціональний стан, рівень здоров'я, соціальну активність та психологічне благополуччя.

Українське законодавство також використовує віковий критерій для визначення прав та соціальних гарантій осіб похилого віку. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначає громадян похилого віку як осіб, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 зазначеного закону [35].

В іншому законі «Про соціальні послуги» особами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року (ст. 10 Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» [35; 36; 37]. Більш того, важливим критерієм для розуміння похилого віку, на що звертає закон «Про соціальні послуги» є те, що цей вік стає суттєвим чинником для виникнення складних життєвих обставин.

Науковці В. Джуган, Р. Джуган у своїй статті пропонують таку дефініцію «людина похилого віку» – це особа, яка вже пройшла певні періоди свого розвитку і знаходиться на завершальному етапі життя, коли відбуваються зміни на фізіологічному, психологічному та соціальному рівнях» [11, с. 78]. Автори вважають, що основними критеріями, що характеризують похилий вік, є поступове припинення професійної діяльності, вихід на пенсію та збереження при цьому достатнього рівня функціонування психологічних, когнітивних та фізіологічних складових [11, с. 79].

Похилий вік часто ще називають «третій вік». Саме він для багатьох літніх людей стає тим періодом життя, коли відновлюються можливості для самореалізації, свободи та творчості, адже людина вже не зв'язана необхідністю щоденної трудової діяльності, має багато вільного часу і може присвятити новим видам діяльності. Наразі навіть організуються спеціальні освітні заклади «Університети третього віку».

Разом з цим, слід пам'ятати, що похилий вік також несе в собі певні загрози. У цьому віці підвищується вразливість перед різного роду чинниками, наприклад: підвищена ймовірність смерті, як власна, так і подружнього партнера; соціальна вразливість характеризується обмеженням соціальних зв'язків, груп для соціальної взаємодії та спілкування, що стає причиною

самотності та соціальної ізоляції; психологічна вразливість пов'язана з психологічним аспектом старіння, що характеризується змінами в когнітивних функціях, зокрема пам'яті, уваги, мислення; фізична вразливість – погіршується стан здоров'я, загострюються хронічні хвороби, які можуть призвести до обмеження рухливості. Це також може стати причиною появи стану ізоляції.

Стан ізоляції в контексті старіння є серйозною соціальною проблемою, що негативно впливає на фізичне та психічне здоров'я людей похилого віку. Цей стан характеризується обмеженням соціальних контактів, відсутністю підтримки з боку оточення та почуттям самотності. Низка наукових досліджень в Україні, наприклад, роботи І. Дементьєвої [12] , Н. Діденко [13], О. Кузьменко [25] та інших показують, що значна частина людей похилого віку стикається з соціальною ізоляцією. Причинами цього можуть бути такі:

- втрата близьких людей (смерть одного з подружньої пари, друзів, родичів) призводить до звуження кола соціальних контактів;
- вихід на пенсію, що характеризується втратою професійних зв'язків може призвести до розвитку відчуття непотрібності та соціальної відчуженості;
- погіршення здоров'я та обмеження мобільності: фізичні недуги обмежують просторову мобільність, ускладнюють вихід з дому та участь у соціальному житті;
- географічна віддаленість родичів: діти та онуки можуть проживати в інших містах або країнах, що обмежує частоту спілкування.

Також до соціальної ізоляції можуть призводити соціально-економічні чинники, такі як: низький рівень пенсій, недостатня розвиненість соціальної інфраструктури, відсутність доступного транспорту. Вони реально можуть обмежувати можливості для соціальної активності.

Психологічні чинники: депресія, тривожність, низька самооцінка – це шлях до самообмеження, до самоізоляції.

Таким чином, стан ізоляції можна охарактеризувати як соціальне явище, при якому індивіди або соціальні групи обмежені у контактах, відчужені від інших індивідів у наслідок припинення (суттєвого обмеження) соціальних контактів, зв'язків, взаємодії.

В кінцевому рахунку стан ізоляції має серйозні наслідки для здоров'я і благополуччя людей похилого віку. Психологічні дослідження, наприклад, роботи Н. Чепелєвої показують, що соціальна ізоляція пов'язана з підвищеним ризиком депресії, тривожності, когнітивного зниження та навіть фізичних захворювань, таких як серцево-судинні захворювання та зниження імунітету. Почуття самотності та відірваності може значно погіршувати якість життя та скорочувати його тривалість.

В даному підрозділі проаналізовано базові поняття, уточнено їх зміст з позиції різних наук: психології, геронтології, соціології, власне соціальної роботи. В наступних розділах даної роботи ми будемо спиратися на обрані дефініції.

1.2. Стан розробленості проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку в стані соціальної ізоляції

Досліднику, для того щоб окреслити напрямки і межі власного дослідження, необхідно спочатку вивчити, які проблеми розроблялися іншими науковцями, при чому в різні періоди, і навіть у різних (споріднених) галузях знань. Так, для досліджень у галузі соціальної роботи слід звернути увагу на те, як дана проблема вивчалася у психології, соціології, соціальній педагогіці тощо. Саме тому, одним із запланованих завдань даної кваліфікаційної роботи є вивчення стану розробленості проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції.

Проблема людей похилого віку вже довгий час залишається в полі зору науковців, оскільки в багатьох країнах західного світу, особливо в Європі в останнє півсторіччя спостерігається процес швидкого «старіння нації». Це пов'язано з різними причинами: по-перше, зростання тривалості життя, по-друге, низькою народжуваністю в цих країнах. Як наслідок – зростає чисельність людей похилого віку. І не просто людей похилого віку, а людей, які мають супутні соціальні проблеми: хронічні захворювання, самотність, психічну нестабільність тощо.

В Україні проблема старіння та соціальної підтримки літніх людей також є надзвичайно актуальною, особливо в умовах воєнного часу. Якраз літні люди – це та категорія людей, які під час війни залишаються самотніми та перебувають у стані соціальної ізоляції в наслідок того, що більшість з них не бажає залишати свої домівки на небезпечних територіях, в той час як діти виїзжають; у багатьох діти взагалі виїхали за кордон; дружина чи чоловік померли, загинули. Тобто, причин самотності та ізоляції дуже багато. Саме тому науковці, що займаються проблемами геронтології, самотності, соціальної роботи з людьми похилого віку в своїх наукових працях описують ці проблеми та пропонують різні шляхи їх подолання.

Аналіз наукової літератури вказує на те, що проблеми людей похилого віку – це міждисциплінарна проблема, а це означає, що її досліджували науковці різних галузей знань. Представники психологічної науки вивчали як старість, самотність та соціальна ізоляція впливає на стан психіки, психічне самопочуття, переживання і тому подібне.

Так наприклад, відомий психолог Б.Ананьєв у низці своїх праць обґрунтував необхідність комплексного вивчення процесів старіння, в тому числі період старості, коли літня людина залишається самотньою.

Н. Діденко розробляла проблему впливу соціальної ізоляції на психічне здоров'я осіб похилого віку, характеризувала особливості психічних процесів

особи у стані соціальної ізоляції, розробляла прикладні засоби збереження психічного та фізичного здоров'я в стані соціальної ізоляції. Авторка вважає, що одним із шляхів обмеження соціальної ізоляції може бути розвиток творчості особистості шляхом залучення до творчих гуртків, центрів, студій, організація дозвіллевих практик [13].

О. Григор'єв досліджує соціальну ізоляцію, що викликана тривалим перебуванням осіб похилого віку у закладах інтернатного типу (геріатричних пансіонатах). Автор вважає, що такі заклади обмежують коло спілкування літніх людей, суттєво впливає на їхню адаптацію та соціалізацію. Він говорить про те, що в Україні, нажаль, не створено умов для успішної соціалізації підопічних в умовах тривалого перебування в інтернатних закладах і унеможливлює їх інтеграцію у суспільство [6].

Соціологи досліджували проблеми людей похилого віку крізь призму втрати соціального статусу, обмеження соціальної комунікації, втрати соціальних зв'язків тощо. Серед представників соціологічної науки, хто займався даною проблематико можна назвати Ю. Пачковського, Н. Варгу, О. Козлову, І. Мещана [28] та багатьох інших.

Так, запорізький науковець, кандидат соціологічних наук І. Мещан наголошує, що самотність у літньому віці – явище, що здебільшого має соціальний зміст: самотність як соціальний стан утруднює зав'язування нових і підтримання старих контактів і зв'язків. Автор наводить цікаву статистику, отриману дослідним шляхом. За результатами його дослідження 33 % людей похилого віку відчувають себе самотніми, приблизно стільки ж (28%) респондентів – переживають такий стан час від часу. В наслідок самотності і соціальної ізоляції у опитаних виникає соціальне відчуження, а саме: недостатня увага з боку суспільства, виключеність із суспільного життя, незатребуваність накопичених знань і досвіду – зазначили 39 %. 38 % сказали,

що це породжує песимістичне ставлення до життя, відсутність життєвих перспектив, незадоволеність життям [28, С. 62-63].

Ми навели лише деякі показники дослідження, але навіть вони вказують, що стан ізоляції є соціальною проблемою, при чому дуже гострою. Науковець вважає, що шлях до подолання чи, принаймні, обмеження соціальної ізоляції може бути забезпечена організацією соціальної роботи в громаді. Це може бути: виявлення самотніх літній людей, моніторинг їх фізіологічних, матеріально-побутових, соціальних і психологічних потреб; надання літнім людям, які мешкають на території громади, необхідних соціальних послуг самотнім; налагодження взаємодії мешканців громади з територіальними соціальними службами і різноманітними громадськими організаціями; активізація та мобілізація ініціативних груп серед членів громади з метою формування волонтерських груп і груп взаємодопомоги та багато іншого [28, с. 66].

Правознавці розглядали проблеми літніх людей та самотності з точки зору розробки законодавства, нормативно-правової бази для підтримки людей похилого віку.

Звичайно ж дана проблема не пройшла повз увагу представників такого наукового напрямку як соціальна робота. Науковці цієї сфери досліджують різні аспекти соціальної роботи з літніми людьми, охоплюючи як теоретичні засади, так і практичні аспекти соціальної роботи.

Одним із ключових напрямів досліджень є визначення та аналіз феномену соціальної ізоляції серед людей похилого віку в українському контексті. Науковці намагаються розкрити сутність цього поняття, виокремити його основні характеристики та чинники, що його зумовлюють. Це ми якраз досліджували у першому підрозділі. У працях таких авторів, як І.Козубовська, О. Кузьменко та інших розглядаються різні види соціальної ізоляції (фізична, емоційна, соціальна), їхні взаємозв’язки та вплив на якість життя літніх людей. Дослідники підкреслюють, що соціальна ізоляція не є однорідним явищем і

може мати різні прояви, залежно від індивідуальних особливостей, соціального оточення та макросоціальних факторів [21; 25].

Важливим аспектом досліджень є вивчення наслідків соціальної ізоляції для фізичного та психічного здоров'я людей похилого віку. Українські науковці, зокрема Н. Діденко, Н. Шевченко, Н. Шевчук у своїх роботах аналізують зв'язок між соціальною ізоляцією та підвищеним ризиком розвитку депресії, тривожних розладів, когнітивних порушень, серцево-судинних захворювань та загального погіршення стану здоров'я. Дослідження показують, що відсутність соціальних контактів та підтримки негативно впливає на емоційний стан літніх людей, посилює почуття самотності, непотрібності та знижує їхню життєву активність [13; 44; 45].

Значна увага в українських дослідженнях приділяється виявленню факторів ризику соціальної ізоляції серед осіб похилого віку. На думку науковців, до них належать: 1) втрата близьких людей (партнера, друзів). Це є одним із найсильніших чинників, що призводить до зменшення соціального кола та зростання почуття самотності (дослідження Т.В. Семигіної [39]); 2) погіршення стану здоров'я та обмеження мобільності: фізичні недуги, зокрема інвалідність, можуть ускладнювати соціальну взаємодію та участь у соціальному житті (праці В. Бойка [2]); 3) низький соціально-економічний статус. Фінансові труднощі можуть обмежувати можливості для соціальної активності та підтримання соціальних зв'язків; 4) проживання у віддалених або малонаселених місцевостях, що спричиняє обмежений доступ до соціальних послуг та комунікацій може посилювати ізоляцію (дослідження О.Яременко [47]); 5) відсутність підтримки з боку сім'ї та родичів. Це особливо стосується осіб, які не мають близьких родичів або не підтримують з ними зв'язку. Вони є більш вразливими до соціальної ізоляції; 6) недостатній розвиток соціальної інфраструктури та послуг для людей похилого віку, зокрема: обмежена

кількість центрів соціального обслуговування, програм дозвілля та підтримки може сприяти ізоляції.

Окремий напрямок досліджень в Україні зосереджений на вивченні практичного досвіду соціальної роботи з людьми похилого віку, які перебувають у стані ізоляції. Науковці аналізують існуючі форми та методи соціальної підтримки, оцінюють їхню ефективність та визначають шляхи їхнього вдосконалення. У працях таких фахівців, як О. Безпалько, І. Мигович, розглядаються різні підходи до соціальної роботи, включаючи:

– індивідуальну соціальну роботу: консультування, соціальний супровід, надання інформації та допомоги у вирішенні пробле;

– групову соціальну роботу: організація груп підтримки, клубів за інтересами, програм активного довголіття;

– роботу в громаді: залучення волонтерів, налагодження міжвідомчої співпраці, створення сприятливого соціального середовища;

– використання інформаційно-комунікаційних технологій, застосування інтернет-ресурсів, соціальних мереж, онлайн-платформ для підтримки соціальних зв’язків та надання послуг дистанційно [3; 30]

Українські дослідники також звертають увагу на необхідність розвитку міждисциплінарного підходу до вирішення проблеми соціальної ізоляції людей похилого віку. Вони підкреслюють важливість співпраці між соціальними працівниками, медичними працівниками, психологами, представниками органів влади та громадських організацій, для забезпечення комплексного та ефективного надання допомоги.

Аналізуючи стан розробленості означеної проблеми, ми відмічаємо, що незважаючи на значний прогрес у дослідженні проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції в Україні, ще залишається низка питань, які потребують подальшого вивчення. Серед них слід звернути увагу на таких:

– розробка та апробація інноваційних технологій соціальної роботи, спрямованих на подолання соціальної ізоляції з урахуванням специфіки українського контексту;

– вивчення впливу воєнних подій на рівень соціальної ізоляції літніх людей та розробка стратегій подолання її наслідків;

– дослідження потреб та особливостей різних підгруп людей похилого віку, які перебувають у стані ізоляції (залежно від віку, стану здоров'я, місця проживання тощо);

– оцінка ефективності різних моделей соціального обслуговування, надання соціальних послуг та розробка рекомендацій щодо їхнього вдосконалення;

– підвищення рівня обізнаності суспільства про проблему соціальної ізоляції літніх людей та формування толерантного ставлення до цієї категорії населення. Залучення волонтерських та громадських осередків до роботи з даною категорією соціальної роботи.

Підсумовуючи ступінь дослідження проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції, ми можемо відзначити, що в Україні зростає науковий інтерес та практичне вивчення різних аспектів цієї складної соціальної проблеми. Українські науковці роблять значний внесок у розуміння сутності, причин та наслідків соціальної ізоляції серед літніх людей, а також у розробку практичних підходів до її подолання. Подальші дослідження у цій галузі є необхідними для розробки ефективних та інноваційних стратегій соціальної підтримки людей похилого віку, які перебувають у стані ізоляції, та покращення якості їхнього життя.

1.3. Основні підходи та методи дослідження проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку в стані соціальної ізоляції

Обґрунтування методології наукового дослідження – одне з ключових завдань, адже основна мета методології – визначити і зрозуміти пояснювальну силу методів, які застосовуються у дослідженні. Саме поняття «методологія», з одного боку, означає вчення про методи, про їх пояснювальні можливості, і з іншого – характеризує методологію, як сукупність прийомів і методів конкретного дослідження.

В конкретному дослідженні не треба описувати усі існуючі методи наукового пізнання, а зупинитися лише на тих, які будуть корисними в даному конкретному випадку.

Соціальна робота з людьми похилого віку, які перебувають у стані ізоляції, є однією з найбільш актуальних та складних проблем сучасного суспільства, особливо в умовах демографічного старіння населення України. Ізоляція, яка може бути фізичною, соціальною або емоційною, негативно впливає на фізичне та психічне здоров’я літніх людей, знижує їхню якість життя, призводить до депресії, тривожності, когнітивних порушень та підвищує ризик смертності. Ефективна соціальна робота потребує глибокого розуміння причин, наслідків та особливостей переживання ізоляції людьми похилого віку, що, в свою чергу, зумовлює необхідність застосування різноманітних науково обґрунтованих підходів та методів дослідження.

Дослідження проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції в Україні, спирається на широкий спектр теоретичних підходів, що дозволяють розглядати це явище з різних перспектив. Серед основних можна виділити такі:

1. Соціально-екологічний підхід. Він розглядає ізоляцію не лише, як індивідуальну проблему особи, але й як результат складної взаємодії між особистістю літньої людини та її соціальним оточенням. Даний підхід акцентує

увагу на впливі макро- (державна політика, соціальні норми), мезо- (сім'я, громада, соціальні служби) та мікрорівнів (індивідуальні характеристики, фізичне та психічне здоров'я літньої людини, що опинилася у стані ізоляції). Українські дослідники, зокрема, І. Козубовська у своїй статті «Соціально-екологічна модель старіння: теоретико-методологічні засади» підкреслює важливість аналізу соціального контексту старіння та впливу навколишнього середовища на добробут літніх людей. Застосування цього підходу в дослідженні ізоляції передбачає вивчення доступності соціальних послуг, транспортної інфраструктури, рівня соціальної підтримки в громаді, а також аналіз соціальних стереотипів щодо старіння [22].

2. Підхід, який базується на теорії соціального обміну. Згідно з цим підходом, соціальні взаємодії підтримуються доти, допоки вигоди від них перевищують витрати. У контексті ізоляції літніх людей, цей підхід може пояснити зменшення соціальних контактів через обмежені фізичні можливості, втрату близьких, фінансові труднощі, які можуть сприйматися як «витрати»; на соціальну взаємодію, що перевищують потенційні «вигоди». Дослідження в цьому напрямку можуть бути спрямовані на виявлення бар'єрів для соціальної участі літніх людей та розробку стратегій для підвищення їхньої соціальної активності та почуття взаємності.

3. Теорія соціальної ізоляції та самотності. Ця теорія розрізняє об'єктивну соціальну ізоляцію (відсутність соціальних контактів) та суб'єктивне почуття самотності (невідповідність між бажаним та наявним рівнем соціальних зв'язків). Дослідження, що базуються на цій теорії, спрямовані на вимірювання як кількісних, так і якісних аспектів соціальних зв'язків літніх людей, вивчення факторів, що впливають на почуття самотності (наприклад, втрата соціальної ролі, соціального статусу, погіршення здоров'я), та розробку конкретних рекомендацій, спрямованих на зменшення почуття самотності та покращення соціальної інтеграції. Українські дослідження в галузі психології старіння,

наприклад, деякі статті Н. Шевченко щодо психологічних аспектів самотності в літньому віці, надають важливі емпіричні дані для розуміння цього феномену [44].

4. Крім того, дуже доречним буде особистісно-орієнтований підхід, основна ідея якого полягає у тому, що в роботі з людьми похилого віку у стані ізоляції слід покладатися на індивідуально-психологічні, соціальні та психо-фізіологічні особливості конкретної особи.

5. Діяльнісний підхід в соціальній роботі. Він фокусується на ролі активності людини у вирішенні своїх проблем та складних життєвих обставин. Діяльнісний підхід підкреслює, що навіть літня людина – це не пасивний отримувач послуги, допомоги, а активний учасник процесу, здатний самостійно впливати на зміни у своєму житті. Тут головне – надати вчасно і коректно належну підтримку: залучити до певних соціальних груп (творчих, дозвіллевих), до громадських активностей тощо.

Для дослідження проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції застосовується широкий спектр методів пізнання і дослідження як загальнонаукових, так і власне методів соціальної роботи.

Із загальнонаукової методології в роботі використано метод аналізу і синтезу. Аналіз і синтез – це взаємообумовлені логічні методи наукового дослідження, що виникли на основі практичної діяльності людей, їхнього досвіду. Аналіз як метод представляє собою спосіб вивчення явища чи процесу шляхом його розчленування на складові елементи та їх властивості. Даний метод використовується для глибинного розуміння складних об’єктів, виявлення закономірностей і прийняття обґрунтованих рішень.

Оскільки проблема соціальної роботи з людьми похилого віку у стані ізоляції є дуже обширною, охопити її нашим розумінням одномоментно неможливо. Тому ми розчленовуємо даний соціальний об’єкт на складові і вивчаємо їх якби окремо. Отримуємо знання про особливості людей похилого

віку, їх психо-фізіологічний, психічний стан, про те як вони впливають на когнітивні здібності, сприйняття навколишнього світу, на поведінку літньої людини. Окремо вивчаємо сутнісні характеристики і особливості стану самотності, причини, що зумовлюють самотність тощо.

Синтез – це науковий метод, який використовується для поєднання отриманого знання про окремі частини об'єкта дослідження в цілісну систему. Інакше кажучи, синтез дозволяє розглянути об'єкт у його цілісності, враховуючи взаємозв'язок його елементів [33, с. 58]. За допомогою синтезу, поєднавши знання про окремі складові, отримали нове знання про соціальну роботу з людьми похилого віку в стані ізоляції.

Метод логічного аналізу ключових понять дослідження, за допомогою яких описується предмет дослідження. Даний метод передбачає всебічне і точне розкриття змісту і структури поняття. Він має безпосередній вплив на підбір інструментів для емпіричного дослідження, для збору первинної інформації.

Метод узагальнення – це логічна процедура переходу від одиничного до загального, від менш загального до більш загального знання, це встановлення загальних властивостей і ознак об'єкта дослідження. Даний метод в роботі використовується в процесі узагальнюючих підсумків і висновків.

Методи прикладного дослідження – це конкретні методи, за допомогою яких ми збирали дані про стан соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції. В даній роботі використані: статистичний аналіз даних, аналіз документів, метод інтерв'ю.

Використання статистичних даних державних установ (наприклад, Пенсійного фонду, Міністерства соціальної політики) щодо кількості одиноких літніх людей, отримувачів соціальних послуг, показників захворюваності та смертності дало нам змогу отримати важливу інформацію про масштаб та динаміку проблеми ізоляції.

Аналіз документів. За допомогою даного методу вивчалися історії соціальних карт, звітів соціальних працівників. Це надало цінні факти про особливості життєвої ситуації літніх людей, які перебувають в ізоляції, та про надану їм допомогу.

Кейс-стаді або іншими словами, вивчення окремого випадку. Детальне вивчення окремих випадків літніх людей, які перебувають в ізоляції, дозволило виявити унікальні фактори, що призвели до їхнього соціального виключення, та розробити індивідуалізовані стратегії допомоги.

Таким чином, дослідження проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції є важливим завданням, що потребує застосування різноманітних теоретичних підходів та науково обґрунтованих методів. Посилання на українські джерела та врахування специфіки соціально-економічного та культурного контексту України є необхідною умовою для розробки ефективних стратегій соціальної підтримки та покращення якості життя літніх людей, які перебувають у стані ізоляції.

РОЗДІЛ 2
МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В СТАНІ ІЗОЛЯЦІЇ

2.1. Особливості поведінки людей похилого віку, що перебувають у стані соціальної ізоляції

Соціальна ізоляція є серйозною проблемою для людей похилого віку, особливо в умовах сучасного суспільства, яке часто орієнтоване на молодість та активність. В Україні, де демографічна ситуація характеризується старінням населення, ця проблема набуває особливої актуальності. Відсутність регулярних соціальних контактів, відчуття самотності та відстороненості від суспільного життя можуть мати глибокий вплив на психоемоційний стан, когнітивні функції та загальне самопочуття літніх людей. Розуміння особливостей поведінки цієї вразливої групи населення є критично важливим для розробки ефективних стратегій підтримки та соціальної інтеграції.

В наукових дослідженнях, присвячених проблемам старіння, соціальна ізоляція розглядається як багатогранне явище, що включає об’єктивну відсутність соціальних зв’язків та суб’єктивне відчуття самотності.

Дослідження Інституту геронтології імені Д.Ф. Чеботарьова Національної Академії Медичних Наук України підкреслюють, що соціальна ізоляція може бути наслідком різних факторів, включаючи втрату близьких, погіршення здоров’я та мобільності, вихід на пенсію, географічну віддаленість від родини та друзів, а також соціально-економічні труднощі [1].

Однією з ключових особливостей поведінки літніх людей, які перебувають у стані соціальної ізоляції, є підвищена емоційна вразливість. Відчуття самотності та непотрібності може призводити до розвитку депресивних станів, тривожності, апатії та зниження загального настрою.

У працях українських науковців з психології, геронтології, соціальної роботи, зокрема у статтях О. Безпалько, В. Грубляка і В. Грубляк, І. Дементьєвої [3; 8; 12] та інших наголошується на важливості розрізнення між об’єктивною ізоляцією та суб’єктивним відчуттям самотності, оскільки останнє може виникати навіть за наявності формальних соціальних контактів. Дослідження показують, що самотні літні люди частіше скаржаться на погіршення сну, підвищену дратівливість та загальну незадоволеність життям.

Іншою важливою особливістю людей похилого віку є зміни в когнітивній сфері, тобто у сфері протікання психічних процесів, пов’язаних з пізнанням, обробкою інформації та свідомістю людини. Тут важливо зазначити, що соціальна ізоляція, в тому числі, може негативно впливати на когнітивні функції, такі як па’мять, увага та виконавчі функції. Відсутність стимуляції, яку забезпечують соціальні зв’язки, соціальна взаємодія між людьми, може призводити до зниження когнітивного потенціалу та підвищувати ризик розвитку деменції й інших психічних відхилень. Дослідження, проведені в Україні, зокрема в рамках програм з підтримки людей з хворобою Альцгеймера та іншими подібними, підкреслюють важливість соціальної активності для підтримки когнітивного здоров’я в літньому віці [5].

Соціальна ізоляція також може проявлятися у змінах соціальної поведінки. Так, літні люди, які відчувають себе відірваними від суспільства, можуть виявляти підвищену настороженість, недовірливість, в наслідок чого відбувається ще більше уникнення соціальних контактів. З іншого боку, деякі особи можуть демонструвати надмірну потребу у спілкуванні, що може бути сприйнято оточуючими як нав’язливість. Дослідження соціальних працівників в Україні (наприклад, публікації Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії та наркології) вказують на те, що тривала ізоляція може призводити до формування відчуття безпорадності та залежності від інших.

Особливу увагу слід звернути на зміни у фізичному здоров'ї, які можуть бути пов'язані із соціальною ізоляцією. Дослідження показують, що самотні літні люди частіше страждають від серцево-судинних захворювань, мають слабшу імунну систему та повільніше відновлюються після хвороб. Зниження фізичної активності, незбалансоване харчування та відсутність підтримки у дотриманні медичних рекомендацій можуть бути наслідками соціальної ізоляції. Українські медичні дослідження у сфері геронтології та геріатрії наголошують на важливості комплексного підходу до підтримки здоров'я літніх людей, враховуючи не лише фізичні, але й соціальні та психологічні аспекти [1].

В умовах сучасного українського суспільства, де значна частина літнього населення проживає у сільській місцевості або має обмежені фінансові можливості, проблема соціальної ізоляції може бути особливо гострою. Відсутність належної транспортної інфраструктури, обмежений доступ до медичних та соціальних послуг, а також недостатня розвиненість мережі соціальної підтримки можуть поглиблювати відчуття ізольованості. Дослідження, проведені Інститутом соціології НАН України, показують, що літні люди в сільській місцевості часто відчувають себе покинутими та забутими [40].

Важливим аспектом є також вплив цифрової нерівності на соціальну ізоляцію літніх людей. В епоху інформаційних технологій відсутність доступу до інтернету та цифрової грамотності може ще більше віддаляти літніх людей від суспільного життя, обмежуючи їхні можливості для спілкування з родиною та друзями, отримання інформації та доступу до онлайн-послуг. Українські дослідження в галузі цифровізації підкреслюють необхідність подолання цифрового розриву для забезпечення соціальної інтеграції літнього покоління [18; 40].

Здійснивши теоретичний аналіз особливостей поведінки людей похилого віку, зумовлених перебуванням у стані ізоляції, ми розуміємо, що організація

соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції може стати запобіжником тих негативних явищ (емоційна нестабільність, погіршення когнітивних спроможностей, депресивні стани, погіршення фізичного здоров'я тощо), які є наслідком соціальної ізоляції.

У методиках і технологіях соціальної роботи на теперішній час вже розроблено достатньо засобів для подолання соціальної ізоляції літніх людей. Серед них можна виокремити, так званий, комплексний підхід, який включає:

- розвиток мережі соціальних служб та програм підтримки, спрямованих на забезпечення регулярних соціальних контактів, організацію дозвілля та надання психологічної допомоги. Прикладом можуть бути територіальні центри соціального обслуговування, клуби для літніх людей, програми волонтерської підтримки;
- сприяння міжпоколінній взаємодії та залучення літніх людей до активної участі у житті громади [3; 28]. Організація спільних заходів, проектів наставництва можуть допомогти подолати стереотипи та сприяти взаєморозумінню між різними віковими групами;
- створення освітніх програм для літніх людей, залучення їх до різних форм навчання, зокрема залучення в Університет третього віку [27];
- взаємодія з органами місцевого самоврядування у сфері вирішення питання щодо покращення транспортної доступності та забезпечення можливості для літніх людей брати участь у соціальному житті. Розвиток громадського транспорту, спеціальні транспортні послуги для людей з обмеженою мобільністю є важливими елементами соціальної інтеграції;
- забезпечення доступу до інформаційних технологій та навчання цифрової грамотності. Організація курсів, майстер-класів, надання технічної підтримки можуть допомогти літнім людям використовувати інтернет та соціальні мережі для спілкування та отримання інформації [26];

- залучення родичів, друзів до підтримки літніх родичів. Надання інформації про наслідки соціальної ізоляції та можливості для її подолання може допомогти родичам усвідомити важливість регулярного спілкування та підтримки та багато інших способів подолання соціальної ізоляції літніх людей.

Розуміння особливостей поведінки цієї вразливої групи населення є першим кроком до розробки ефективних стратегій підтримки та створення сприятливого соціального середовища, яке б забезпечувало гідне та активне старіння для кожного українця. Подальші дослідження у цій галузі, з урахуванням специфіки українського контексту, є необхідними для розробки більш цілеспрямованих та ефективних інтервенцій.

2.2. Специфіка соціальної роботи з літніми людьми в стані соціальної ізоляції

Соціальна ізоляція літніх людей є однією з найгостріших соціальних проблем сучасного суспільства, що набуває особливої актуальності в умовах демографічного старіння населення та соціально-економічних трансформацій в Україні. А з повномасштабним вторгненням росії в Україну, що спричинило руйнації, великі переміщення населення, які «розірвали» сім'ї, загибель великої кількості військових та цивільного населення, означену проблему підсилило багаторазово. Тому, на теперішній час соціальна ізоляція людей похилого віку представляє собою складний і багатовимірний соціальний і соціально-психологічний феномен, що характеризується відсутністю або недостатністю соціальних зв'язків, обмеженням соціальної активності та відчуттям відстороненості від суспільства.

Соціальна ізоляція не лише негативно впливає на психоемоційний стан літніх людей, погіршуючи їхнє самопочуття та якість життя, але й підвищує ризик розвитку депресії, тривожних розладів, когнітивних порушень та

фізичного нездоров'я. У контексті України, де значна частина літнього населення проживає в умовах економічної нестабільності, обмеженого доступу до якісних соціальних послуг та часто стикається з проблемами територіальної доступності, соціальна ізоляція набуває особливої гостроти та потребує комплексного і системного підходу в соціальній роботі.

Соціальна робота з літніми людьми в стані соціальної ізоляції є складним і багатогранним процесом, що вимагає від соціальних працівників глибокого розуміння специфіки цієї вікової групи, причин та наслідків соціальної ізоляції, а також володіння широким спектром методів і технологій соціального втручання. Ефективна соціальна робота повинна бути спрямована не лише на подолання безпосередніх проявів соціальної ізоляції, але й на усунення її глибинних причин, сприяння соціальній інтеграції літніх людей та підвищення їхньої самостійності та якості життя [3; 28].

Аналізуючи феном соціальної ізоляції людей похилого віку, ми виокремили декілька основних причин такого стану в Україні. Ми вважаємо, що соціальна ізоляція літніх людей в Україні зумовлена цілою низкою взаємопов'язаних факторів, які можна умовно поділити на:

1. Фізичні та функціональні обмеження. Відомо, що з віком зростає кількість хронічних захворювань, знижується мобільність, погіршуються сенсорні функції (зір, слух тощо), що ускладнює участь літніх людей у соціальному житті, відвідування громадських місць, підтримання контактів з друзями та родичами. Обмеження самообслуговування також можуть призводити до залежності від сторонньої допомоги та звуження соціального кола.

2. Соціально-економічні фактори як правило пов'язані з можливістю держави забезпечувати матеріальний стан людей похилого віку. В Україні і до війни у значної частини літнього населення відмічався низький рівень пенсійного забезпечення. А доволі високий рівень інфляції, зростання цін на

продукти, комунальні послуги та ліки, обмежений доступ до транспорту, особливо в сільській місцевості, значно обмежують фінансові можливості літніх людей для активної соціальної участі. Відсутність коштів на відвідування культурних заходів, зустрічі з друзями, придбання необхідних товарів та послуг може призводити до самоізоляції. Часто літні люди висловлюють таку думку: «не виходжу у світ, не витрачаю кошти».

3. Втрата соціальних зв'язків. Це один з найбільш розповсюджених факторів, що впливають на виникнення соціальної ізоляції. Вихід на пенсію здебільшого супроводжується втратою професійних контактів та зменшенням кола спілкування. До цього додається й інший фактор, пов'язаний з віком – смерть близьких людей, друзів, одного з подружжя. Все це призводить до емоційної втрати та руйнування існуючих соціальних мереж. Переїзд дітей та онуків в інші міста або країни також може стати причиною відчуття самотності та ізоляції.

4. Психологічні фактори. Пригніченість психіки призводить до зниження самооцінки, відчуття непотрібності, підсилюють тривожність, викликають депресивні стани, пов'язані зі старінням, втратами, зміною соціального статусу. Все це може призводити до небажання підтримувати соціальні контакти та самоізоляції. Страх стати тягарем для інших також може сприяти соціальній відстороненості.

5. Стереотипи та дискримінація за віком (ейджизм). У суспільстві часто існують негативні стереотипи щодо літніх людей, їхніх можливостей та потреб. І якщо у більшості західних суспільств цей стереотип здебільшого подоланий, а літні люди почувають себе достатньо впевнено і соціально захищеними, то в нашому суспільстві ця проблема реально існує. Ейджизм може проявлятися у знеціненні їхнього досвіду, ігноруванні їхньої думки, обмеженні доступу до певних видів діяльності, що призводить до відчуття соціальної виключеності.

Соціальна робота з літніми людьми, які перебувають у стані соціальної ізоляції, має свою специфіку. Специфіка організації соціальної роботи з літніми людьми в стані ізоляції має виходити саме із зазначених вище факторів. При цьому в організації соціальної роботи з людьми похилого віку слід спиратися на врахування їхнього віку, фізичного та психологічного стану, соціального оточення та індивідуальних потреб.

Основними напрямами та принципами соціальної роботи в цьому контексті є:

- індивідуальний підхід, який виходить з того, що кожна літня людина є унікальною. Тому, соціальне втручання має бути адаптованим до її конкретної ситуації, потреб, ресурсів та прагнень. Важливо провести глибоку соціальну діагностику для виявлення причин та наслідків соціальної ізоляції, оцінки фізичного та психоемоційного стану, соціального оточення і наявних ресурсів;
- встановлення довірливих стосунків. Соціальний працівник повинен вибудовувати з літньою людиною партнерські, емпатійні та довірливі стосунки, засновані на повазі, розумінні та підтримці. Важливо створити безпечне та комфортне середовище для спілкування, де літня людина почуватиметься почутою та зрозумілою;
- активізація внутрішніх ресурсів людини похилого віку. Засоби соціальної роботи повинні бути скеровані на виявлення та мобілізацію її внутрішніх ресурсів, сильних сторін життєвого досвіду, навичок та інтересів. Підтримка самостійності та незалежності є одним з ключових аспектів соціального втручання;
- відновлення та розширення соціальних зв’язків. В ситуації ізоляції – це виступає одним з головних завдань соціальної роботи. Соціальний працівник сприяє відновленню втрачених та налагодженню нових соціальних контактів. Це може включати а) залучення до участі в групах підтримки, клубах за

інтересами, волонтерських організаціях; б) організацію дозвілля та культурних заходів, спрямованих на соціалізацію літніх людей; в) сприяння підтриманню зв'язків з родичами та друзями, у тому числі за допомогою сучасних комунікаційних технологій; г) залучення волонтерів для регулярного спілкування та надання допомоги;

- подолання фізичних та функціональних обмежень. Соціальний працівник може сприяти замовленню соціальних послуг, зокрема, отримання необхідної медичної допомоги, засобів реабілітації, адаптації житлового простору, організації догляду вдома, що полегшить самообслуговування та підвищить мобільність літньої людини;
- психологічна підтримка, яка полягає у наданні психологічної допомоги. Така підтримка є важливим аспектом соціальної роботи з літніми людьми в стані соціальної ізоляції. Це може включати індивідуальні консультації, психотерапію, групи підтримки, спрямовані на подолання почуття самотності, тривожності, депресії, підвищення самооцінки та адаптацію до вікових змін;
- інформаційно-консультативна допомога. Її функція полягає у наданні інформації про доступні соціальні послуги, пільги, програми підтримки, можливості для дозвілля та соціальної активності. Також важливим елементом соціальної роботи у даному напрямку є консультування щодо юридичних питань, оформлення документів, отримання матеріальної допомоги тощо;
- залучення громади та міжвідомча співпраця. Ефективна соціальна робота з літніми людьми в стані соціальної ізоляції потребує активної взаємодії з різними установами та організаціями, такими як: органами соціального захисту, медичними закладами, громадськими організаціями, волонтерськими рухами, благодійними фондами, органами місцевого самоврядування тощо. Залучення громади до вирішення проблем соціальної ізоляції літніх людей є дуже важливим фактором успіху [10; 12; 15; 17].

Специфічним напрямком соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції є участь соціальних працівників у створенні груп взаємної підтримки, груп соціальних дій, самокерованих груп, які дають змогу як розв'язувати індивідуальні проблеми, так і проводити кампанії за ті чи інші соціальні зміни в захисті інтересів та потреб літніх людей. Як пишуть І. Терещенко та А. Наумець, групи взаємної підтримки – це такі групи, що формуються у місцях проживання, члени яких, маючи загальні проблеми, допомагають один одному [41]. Участь у таких групах однозначно допомагає людям у подоланні самотності й ізоляції.

Останнім часом в організації соціальної роботи зростає роль територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Ці установи є ключовими в наданні соціальних послуг літнім людям, включаючи соціальну адаптацію, організацію дозвілля, надання допомоги вдома. Однак, їхні ресурси часто є обмеженими, а територіальне покриття поки що є недостатнім. Також не можна нехтувати допомогою благодійних громадських організацій та фондів. В Україні існує низка громадських організацій, які займаються підтримкою літніх людей, організовують клуби за інтересами, надають психологічну та соціальну допомогу, сприяють волонтерській діяльності. Так, наприклад, у Запорізькій області діють кілька благодійних фондів, які надають допомогу людям похилого віку. Серед них: Запорізький обласний фонд милосердя і здоров'я, БФ «Фонд добрих справ», БФ «Християнський центр реабілітації» та інші. Також, Всеукраїнська благодійна організація «Турбота про літніх в Україні» та благодійний фонд «Людина» надають допомогу людям похилого віку по всій країні, в тому числі у нашому місті [14].

Підбиваючи підсумки роботи над даним підрозділом, варто зазначити, що останнім часом в Україні намітилася тенденція зростання чисельності людей похилого віку та ще й таких, що перебувають в стані ізоляції. Відповідно це

потребує перегляду методів і засобів соціальної роботи стосовно цієї категорії осіб, особливо в умовах війни. В організації соціальної роботи з людьми похилого віку слід враховувати усю специфіку їх соціального статусу, соціально-економічного становища не лише в цілому, але й кожної людини окремо, її потреб, біологічних і соціальних можливостей, регіональних особливостей та умов життєдіяльності.

Соціальна робота з даною категорією повинна спрямовуватися на захист, підтримку, допомогу, соціальний супровід та піклування про літніх людей, особливо тих, що перебувають в стані ізоляції. Зважаючи на це наступний підрозділ якраз і буде присвячений аналізу форм і методів соціальної роботи з людьми похилого віку, направлені на подолання соціальної ізоляції.

2.3. Форми і методи соціальної роботи з людьми похилого віку, направлені на подолання соціальної ізоляції

Соціальна ізоляція є серйозною проблемою для багатьох людей похилого віку в Україні. Зменшення соціальних контактів, втрата близьких, погіршення здоров’я, фінансові труднощі та інші чинники можуть призвести до відчуття самотності, відстороненості та виключення з суспільного життя. Це, у свою чергу, негативно впливає на їхнє фізичне та психічне здоров’я, знижує якість життя та може призвести до депресії, тривожності та інших серйозних наслідків. У цьому контексті соціальна робота відіграє ключову роль у подоланні соціальної ізоляції серед людей похилого віку, використовуючи різноманітні форми та методи, адаптовані до їхніх потреб та можливостей.

Важливість цієї проблеми підкреслюється у багатьох українських наукових дослідженнях та нормативно-правових актах, спрямованих на забезпечення гідного старіння та соціального захисту громадян похилого віку. Зокрема, Закон України «Про соціальні послуги» визначає основні принципи та

напрями соціальної роботи з різними категоріями населення, включаючи людей похилого віку [37]. Національна стратегія з питань старіння населення на період до 2022 року (хоча термін її дії минув, але її принципи залишаються актуальними) також наголошувала на необхідності активного залучення літніх людей до суспільного життя та подолання їхньої соціальної ізоляції.

Соціальна робота з людьми похилого віку, спрямована на подолання соціальної ізоляції, є комплексним процесом, що включає діагностику потреб, розробку індивідуальних та групових програм втручання, їхню реалізацію та оцінку ефективності. Існує широкий спектр форм і методів, які можуть бути використані для досягнення цієї мети. Розглянемо основні з них, посилаючись на досвід українських фахівців та наукові розробки.

Індивідуальні форми соціальної роботи:

1. Індивідуальне консультування. Цей метод передбачає особисті зустрічі соціального працівника з літньою людиною для виявлення її проблем, потреб та ресурсів. Консультування може бути спрямоване на емоційну підтримку, допомогу у вирішенні конкретних життєвих ситуацій, надання інформації про доступні соціальні послуги та ресурси, а також на мотивацію до активної участі в суспільному житті. Українські дослідження в галузі геріатричної соціальної роботи наголошують на важливості встановлення довірливих стосунків між соціальним працівником та клієнтом, а також на індивідуальному підході до кожної людини похилого віку, наприклад, праці Н.Грицай [7].

2. Соціальний супровід. Ця форма роботи передбачає систематичну підтримку літньої людини у її повсякденному житті. Соціальний працівник може допомагати у вирішенні побутових питань, організації медичного обслуговування, оформленні документів, налагодженні контактів з іншими людьми та установами. Особливо важливим є соціальний супровід для одиноких та маломобільних людей похилого віку, які мають обмежені

можливості для самостійного вирішення своїх проблем. Досвід українських територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) свідчить про ефективність цієї форми роботи у запобіганні соціальній ізоляції [29]

3. Соціальна адаптація. Цей метод спрямований на допомогу літній людині пристосуватися до нових життєвих обставин, таких як вихід на пенсію, втрата близьких, переїзд до нового місця проживання або зміна стану здоров'я. Соціальний працівник може допомогти у формуванні нових соціальних зв'язків, залученні до нових видів діяльності, розвитку нових навичок та інтересів. Українські фахівці підкреслюють важливість збереження активності та залученості літніх людей для успішної соціальної адаптації.

4. Соціальна адвокація та представництво інтересів. Соціальний працівник може виступати в ролі адвоката літньої людини, допомагаючи їй у захисті її прав та інтересів у різних інстанціях (медичних, соціальних, юридичних). Це особливо важливо для тих, хто не має достатньо знань, ресурсів або можливостей для самостійного відстоювання своїх прав в силу якраз ізоляції. Українські правозахисні організації також активно працюють у цьому напрямку, співпрацюючи з соціальними працівниками.

Серед групових форм соціальної роботи як перспективних можна виділити такі:

- групи підтримки (ми вже згадували про них вище). Ці групи об'єднують людей похилого віку, які мають схожі проблеми або життєві ситуації (наприклад, втрата чоловіка/дружини, хронічні захворювання, самотність). Участь у таких групах дає можливість обмінюватися досвідом, отримувати емоційну підтримку, знаходити нових друзів та розширювати соціальні контакти. Українські центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді часто організовують подібні групи для різних категорій населення, включаючи людей похилого віку.

- клуби за інтересами. Організація клубів за інтересами (наприклад, клуби рукоділля, співу, літератури, садівництва, шахів) є ефективним способом залучення літніх людей до спільної діяльності, сприяє розвитку їхніх творчих здібностей, підтримує когнітивні функції та розширює коло спілкування. Багато українських громадських організацій та територіальних центрів активно використовують цю форму роботи.

- організація дозвілля та культурно-масових заходів. Проведення екскурсій, святкових концертів, тематичних вечорів, лекцій, кінопоказів та інших культурно-дозвіллєвих заходів сприяє активізації соціального життя літніх людей, дає їм можливість відчути себе частиною громади та отримати позитивні емоції. Будинки культури, бібліотеки та музеї часто організовують заходи, орієнтовані на людей похилого віку. Навіть сьогодні, під час війни, такі заходи залишаються актуальними. Вони стають як «ковток свіжого повітря» для одиноких літніх людей.

- програми міжгенераційної взаємодії. Залучення людей похилого віку до спільної діяльності з молодшим поколінням (наприклад, майстер-класи, волонтерські проекти, спільні культурні заходи) сприяють подоланню стереотипів у міжпоколінній взаємодії, сприяють обміну досвідом та зміцненню зв’язків між різними віковими групами. Українські освітні та громадські організації, музеї «під відкритим небом» все частіше реалізують подібні ініціативи. Такі заходи можна зустріти під час ярмарок, проведення Дня міста тощо.

- волонтерська діяльність як одна з найбільш потужних форм громадянської самоорганізації та ініціативи. Волонтерські організації сприяють залученню людей похилого віку до волонтерської діяльності, яка є ефективним способом підтримки їхньої соціальної активності, відчуття власної значущості та розширення соціальних контактів. Українські волонтерські організації

активно співпрацюють з людьми похилого віку, пропонуючи їм різноманітні можливості для самореалізації та допомоги іншим.

У соціальній роботі з літніми людьми в стані соціальної ізоляції застосовуються різноманітні методи та технології, спрямовані на відновлення соціальних зв'язків, активізацію особистісного потенціалу та покращення якості життя. До них належать:

– соціальне консультування це індивідуальні бесіди з літньою людиною, спрямовані на виявлення проблем, надання інформації, підтримку прийняття рішень та розробку плану дій;

– організація групової роботи. У групах спільної діяльності та підтримки здійснюються тренінги соціальних навичок, що сприяють спілкуванню, обміну досвідом та розширенню соціальних контактів;

– соціальна терапія. Застосування психотерапевтичних методів для подолання емоційних проблем, підвищення самооцінки та покращення психологічного стану є одним з дієвих методів подолання складних життєвих обставин, в тому числі соціальної ізоляції;

– арт-терапія, музикотерапія, трудотерапія. Ці технології широко використовуються в роботі з річними категоріями соціальної роботи. Вони також є незамінними в роботі з людьми похилого віку. Використання творчих та активних видів діяльності для відновлення фізичних та психологічних функцій літніх людей сприяють стимулюванню соціальної активності.

Соціальна ізоляція є серйозною проблемою, що негативно впливає на добробут літніх людей в Україні. Ефективна соціальна робота з цією категорією населення потребує глибокого розуміння причин та наслідків соціальної ізоляції, індивідуального підходу, міжвідомчої співпраці та використання різноманітних методів та технологій. Для покращення соціальної роботи з літніми людьми в стані соціальної ізоляції в Україні необхідно посилити

державну підтримку соціальних програм та послуг, спрямованих на подолання соціальної ізоляції літніх людей. З цією метою необхідно розвивати мережу територіальних центрів соціального обслуговування та забезпечити їх достатнім фінансуванням та кваліфікованими кадрами. Оскільки громада є базовою одиницею соціальної роботи, необхідно сприяти розвитку соціальних послуг на рівні громади, враховуючи потреби літніх людей, які проживають у кожній конкретній громаді.

Важливо зазначити, що ефективність соціальної роботи з людьми похилого віку, спрямованої на подолання соціальної ізоляції, залежить від комплексного застосування різних форм і методів, урахування індивідуальних потреб та особливостей кожної людини, а також від міжвідомчої співпраці між органами соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, культури, громадськими організаціями та волонтерами. Український досвід свідчить про наявність позитивних практик у цій сфері, проте існує потреба у подальшому розвитку та вдосконаленні системи соціальної роботи з людьми похилого віку з урахуванням європейських стандартів та кращих практик.

Подолання соціальної ізоляції літніх людей є важливим завданням, що потребує спільних зусиль держави, суспільства, громадських організацій та самих літніх людей. Забезпечення гідної старості, активного довголіття та соціальної інтеграції є запорукою сталого розвитку українського суспільства.

Подальші дослідження в Україні повинні бути спрямовані на вивчення ефективності різних форм і методів соціальної роботи з людьми похилого віку, розробку інноваційних підходів, а також на аналіз впливу соціальної ізоляції на різні аспекти життя літніх людей та пошук шляхів її мінімізації. Забезпечення гідного та активного старіння є важливим завданням для українського суспільства, і соціальна робота відіграє в цьому процесі одну з ключових ролей.

РОЗДІЛ 3
ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ В СТАНІ СОЦІАЛЬНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ

3.1. Прикладне дослідження соціальної роботи з людьми похилого віку в стані соціальної ізоляції

У цьому розділі даної кваліфікаційної роботи проведено систематизацію наявної наукової, нормативно-правової та статистичної інформації, яка використовувалась для аналізу соціальної ізоляції осіб похилого віку. На першому етапі прикладного дослідження ми проаналізували матеріали, які можна взяти у відкритому доступі (монографії, наукові статті, матеріали конференцій, аналітичні записки та інші джерела інформації). У другому етапі дослідження вказано результати власного дослідження за допомогою інтерв'ю.

За допомогою реєстру Міністерства соціальної політики України, ми змогли з'ясувати, що на території Запоріжжя знаходиться єдиний територіальний центр соціального обслуговування для людей похилого віку.

З представленої інформації на сайті Територіального Центру, ми з'ясували, що в центрі можуть обслуговуватися громадяни такої групи:

- громадяни похилого віку, особи з інвалідністю, хворі (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці), які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги, визнані такими в порядку, затвердженому МОЗ.

- громадяни похилого віку, особи з інвалідністю (які досягли 18-річного віку), що частково втратили здатність до самообслуговування, незалежно від сімейного стану.

- бездомні особи.

- малозабезпечені та інші категорії громадян, на яких спрямована дія заходів Міської комплексної програми соціального захисту населення міста Запоріжжя.

- особи, які постраждали від торгівлі людьми.

- особи, які є постраждалими від шкоди, завданої пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією» [48].

Як ми з'ясували з наданої інформації на сайті, цей територіальний центр, який надає соціальні послуги, діє, керуючись найвищими соціальними і гуманітарними стандартами. Його робота базується на повазі до людини, її прав (включно сіб з інвалідністю та людей похилого віку), та засадах гуманізму. Центр прагне до рівності можливостей для всіх, незалежно від статі, та діє чесно, відкрито й неупереджено. Важливими принципами його діяльності є законність, соціальна справедливість та доступність послуг для кожного, хто їх потребує.

Робота центру будується на індивідуальному підході, комплексності допомоги та конфіденційності. Кошти використовуються прозоро та ефективно. Головна мета діяльності – забезпечити високу якість соціальних послуг, що відповідає державним стандартам та етичним нормам.

Наступний етап полягав у проведенні інтерв'ю з людьми похилого віку у стані ізоляції, та з'ясуванні, наскільки вони володіють інформацією про цей територіальний центр, благодійні фонди, центри допомоги, наскільки можливо скористатись інформацією, у відкритому доступі.

З'ясовано, що 75% надавачів соціальної допомоги, мають свої офіціальні сайти, або сторінки на офіційних сайтах державних органів влади чи органів місцевого самоврядування. Так само як благодійні фонди і центри допомоги.

На діаграмі (Див. Рис. 3.1) зображено відсоток державних установ які знаходяться у місті Запоріжжя, про які ми змогли найти доступну інформацію в реєстрі Міністерства соціальної політики України.

Самий великий відсоток – Територіальний Центр -70%, він єдиний у місті Запоріжжі який має велику різноманітність соціальних послуг, які вказані на їх офіціальному сайті[48]; 15% - благодійні фонди, такі як «Карітас Запоріжжя», «Фонд добрих справ» та «Християнський центр реабілітації».

Інформацію про ці фонди можна знайти у відкритому доступі у мережі «Google»; 15% - приватні центри допомоги особам похилого віку у місті Запоріжжя, такі як: «Тепло улюблених», пансіонат «Турбота», «Центр Домашньої Турботи».



Рис. 3.1. Кількість зареєстрованих державних центрів у місті Запоріжжі, які надають соціальні послуги.

У межах дослідження ми провели 10 інтерв'ю з людьми похилого віку 65+, які перребувають у стані соцальної ізоляції. Респонденти були обрані методом випадкового вибіркового опитування у різних районах міста Запоріжжя, за участі соціального працівника територіального центру.

Здійснювалось інтерв'ю виключно конфідеційно з урахуванням етичних стандартів. Результати представлені у таблиці (Див.: Табл. 3.1)

Таблиця 3.1.

№	Запитання	Варіанти відповіді	Кількість осіб
1	Чи знаєте Ви про Територіальний центр в нашому місті?	Так / Ні	3 / 7
22	Чи зверталися за соціальною допомогою?	Так / Ні	2 / 8
33	З яких джерел інформації Ви чули про соціальну допомогу?	Інтернет Телебачення Знайомі	1 5 3
44	Основні труднощі у повсякденному житті?	Самотність Здоров’я Фінанси	9 7 6
5	Які послуги є найпотрібнішими?	Допомога і партронаж соціального працівника	8
		Допомога з безкоштовними ліками	9

На питання «Чи знаєте Ви про Територіальний центр в нашому місті?» респонденти давали різні варінти відповідей. Наприклад: респондент Валентина, 76 років, відповіла: «Про центр я не чула... Ніхто ніколи не розповідав. Телевізор тільки новини показує, а що мені робити - не знаю». Так відповідало більшість респондентів, яких ми опитували.

З цього інтерв’ю, ми виявили глибоку проблему інформаційної, емоційної та соціальної ізоляції серед осіб похилого віку в місті Запоріжжя. Попри наявність соціальних служб, благодійних організацій та ресурсів у відкритому доступі, значна частина респондентів не має змоги або навичок для самостійного отримання інформації про них.

Лише 3 із 10 опитаних осіб знали про існування Територіального центру, ще 2 респонденти мали досвід звернення за допомогою, що свідчить про низьку

інформованість і комунікативну ізоляцію. Навіть ті, хто знав про такі установи, не завжди мали змогу звернутися без зовнішньої допомоги (родичів, сусідів).

Більшість респондентів наголосили, що головною проблемою для них є відсутність живого спілкування, уваги та турботи, а також фізичні труднощі у здійсненні базових щоденних дій - купівлі продуктів, ліків, візиту до лікаря, тощо. Потреба в домашньому соціальному працівнику, який би регулярно надавав індивідуальну підтримку, виявилася критично важливою.

Також варто звернути увагу на відсутність цифрової грамотності у людей старшого віку. Дев'ятеро з десяти респондентів не вміють користуватися інтернетом або взагалі не мають доступу до електронних пристроїв. Це унеможливлює для них самостійний пошук допомоги, навіть якщо така інформація є у відкритому доступі.

Результати інтерв’ю свідчать про системну необхідність:

– посилення інфомаційно-просвітницької роботи серед людей похилого віку у стані ізоляції;

– розвиток мобільних соціальних служб і сервісів на дому;

– налагодження парнерства між органами місцевого самоврядування, благодійними фондами та воолонтерами.

3.2. Шляхи оптимізації соціальної роботи з людьми похилого віку в стані соціальної ізоляції

В умовах сьогодення, коли соціальні зв’язки можуть бути обмежені через різні фактори, включаючи географічну віддаленість, стан здоров’я, втрату близьких та соціальні обставини, оптимізація соціальної роботи з цією вразливою групою населення стає надзвичайно важливою. Ефективна соціальна

робота може допомогти зменшити почуття самотності, сприяти соціальній інтеграції та забезпечити необхідну підтримку для гідного старіння.

Раннє виявлення та оцінка ризиків ізоляції. Першим кроком до ефективної соціальної роботи є своєчасне виявлення людей похилого віку, які перебувають у групі ризику або вже відчувають соціальну ізоляцію. Це вимагає налагодження ефективних механізмів скринінгу та оцінки потреб.

Проведення регулярних оцінок. Соціальні працівники повинні проводити регулярні оцінки соціального оточення, рівня соціальної активності, наявності соціальної підтримки та емоційного стану літніх людей. Це може включати використання стандартизованих шкал оцінки самотності та соціальної ізоляції.

Співпраця з первинною ланкою медичної допомоги. Лікарі загальної практики та медичні сестри можуть відігравати важливу роль у виявленні літніх людей, які потребують соціальної підтримки, під час рутинних оглядів.

Залучення громадських організацій та волонтерів. Громадські організації та волонтерські ініціативи можуть допомогти у виявленні ізольованих літніх людей через програми патронажу, сусідської допомоги та соціальні заходи.

Використання комунікативних технологій. Телефонні опитування, онлайн-анкети та мобільні додатки можуть бути використані для первинного скринінгу та збору інформації про соціальні зв’язки літніх людей.

Індивідуалізований підхід до планування допомоги. Кожна людина похилого віку є унікальною, і причини її ізоляції, а також її потреби в підтримці, можуть суттєво відрізнятися. Тому соціальна робота повинна базуватися на індивідуалізованому підході. Розробка індивідуальних планів підтримки: соціальні працівники повинні співпрацювати з літніми людьми та їхніми родинами (за наявності) для розробки індивідуальних планів підтримки, які враховують їхні особисті обставини, інтереси, потреби та побажання.

Визначення пріоритетних потреб. Важливо визначити найбільш нагальні потреби літньої людини, такі як емоційна підтримка, практична допомога у

повсякденному житті, доступ до медичних послуг, можливість спілкування та участі у соціальному житті.

Залучення мультидисциплінарної команди. У наданні допомоги можуть брати участь не лише соціальні працівники, але й психологи, медичні працівники, ерготерапевти, волонтери та представники громадських організацій. Координація їхніх зусиль є ключем до ефективної підтримки.

Розвиток та підтримка соціальних зв'язків. Одним з основних завдань соціальної роботи є сприяння відновленню та підтримці соціальних зв'язків літніх людей. Цього можна досягати за рахунок організації групових заходів, створення та підтримка клубів за інтересами, груп взаємопідтримки, соціальних центрів для літніх людей може забезпечити можливості для спілкування, обміну досвідом та налагодження нових знайомств.

Підтримка зв'язків з родиною та друзями. Соціальні працівники можуть допомогти літнім людям підтримувати існуючі соціальні зв'язки, наприклад, організовуючи візити, допомагаючи з використанням засобів зв'язку (телефону, інтернету).

Використання технологій для спілкування. З цією метою слід організувати навчання літніх людей користуванню сучасними технологіями (смартфонами, планшетами, соціальними мережами, відеозв'язком) може відкрити нові можливості для спілкування та підтримання зв'язку з близькими.

Надання практичної допомоги та підтримки. Соціальна ізоляція часто супроводжується практичними труднощами, які можуть посилювати почуття самотності та безпорадності. Допомога у вирішенні побутових питань, зокрема у прибиранні, приготуванні їжі, здійсненні покупок, оплаті рахунків може полегшити повсякденне життя літніх людей та зменшити їхню залежність від інших.

Організація транспорту. Забезпечення доступу до транспорту для відвідування медичних закладів, соціальних заходів, магазинів є важливим для підтримки активного способу життя та соціальної інтеграції.

Соціальний супровід, який полягає в допомозі в отриманні соціальних послуг та пільг. Соціальні працівники повинні надавати інформацію про доступні соціальні послуги, пільги та програми підтримки, а також допомагати в їх оформленні.

Психологічна підтримка та консультування. Емоційний стан відіграє важливу роль у подоланні ізоляції. Багато літніх людей, які перебувають в ізоляції, можуть відчувати депресію, тривогу, почуття непотрібності та самотності. Надання індивідуальних консультацій психолога або соціального працівника може допомогти літнім людям впоратися з емоційними труднощами, підвищити самооцінку та розвинути стратегії подолання самотності.

Програми з розвитку життєстійкості. Це одна з найсучасніших технологій соціальної роботи. Її сенс полягає у навчанні людей похилого віку навичкам управління стресом, позитивного мислення та пошуку сенсу життя. Це реально може допомогти літнім людям стати більш стійкими до негативних наслідків ізоляції.

Активне залучення громади та розвиток волонтерського руху є важливими складовими оптимізації соціальної роботи з літніми людьми. Створення волонтерських програм для надання дружньої підтримки, організації соціальних заходів, допомога у побуті та транспортуванні може значно розширити можливості соціальної роботи.

Співпраця з місцевими організаціями, взаємодія з місцевими бізнесами, релігійними громадами, культурними центрами може відкрити нові ресурси та можливості для підтримки літніх людей, допомогти у подоланні ізоляції.

Корисним, на наш погляд, може стати заохочення сусідської допомоги. Підтримка та заохочення ініціатив сусідської допомоги може створити більш тісні соціальні зв’язки на рівні місцевих громад.

Серед інноваційних технологій можемо запропонувати все те, що пов’язано з процесом цифровізації. Адже сучасні технології можуть відігравати значну роль у подоланні соціальної ізоляції серед літніх людей. Наприклад, долучити людей похилого віку до телемедицини та онлайн-консультацій. Це дозволить підвищити доступ до медичних та соціальних послуг через онлайн-платформи, що може бути особливо важливим для літніх людей з обмеженою мобільністю.

Соціальні мережі та платформи для спілкування. Навчання літніх людей користуванню соціальними мережами та онлайн-платформами може допомогти їм підтримувати зв’язок з родиною та друзями, а також знаходити нові знайомства.

Програми віртуальної реальності. Технології віртуальної реальності можуть створювати соціальні досвіди для літніх людей, які не мають можливості брати участь у реальних соціальних заходах. Це і онлайн-подорожі, і онлайн-музеї і тому подібне.

Підвищення кваліфікації соціальних працівників – необхідна умова в покращенні соціальної роботи з людьми похилого віку. Ефективна соціальна робота вимагає від соціальних працівників високого рівня знань, навичок та емпатії. Соціальні працівники, які працюють з літніми людьми, повинні проходити спеціалізоване навчання з питань старіння, соціальної ізоляції, психологічних особливостей літнього віку та ефективних методів втручання. Розвиток навичок їхньої комунікації. Вміння налагоджувати контакт, слухати та співпереживати є ключовими для ефективної взаємодії з літніми людьми.

Подолання професійного вигорання. Робота з ізольованими літніми людьми може бути емоційно виснажливою, тому важливо забезпечити

соціальним працівникам належну підтримку та можливості для професійного розвитку.

Таким чином, оптимізація соціальної роботи з людьми похилого віку, які перебувають у стані ізоляції, є складним, але надзвичайно важливим завданням. Вона вимагає комплексного та індивідуалізованого підходу, який включає раннє виявлення ризиків, розробку індивідуальних планів підтримки, сприяння соціальним зв’язкам, надання практичної та психологічної допомоги, залучення громади та волонтерів, використання технологій та підвищення кваліфікації соціальних працівників.

Інвестування в ефективну соціальну роботу з літніми людьми не лише покращує якість їхнього життя, але й сприяє створенню більш інклюзивного та турботливого суспільства. У контексті демографічних змін та зростання кількості літніх людей, розробка та впровадження дієвих стратегій боротьби з соціальною ізоляцією стає необхідною умовою для забезпечення гідного старіння кожного.

ВИСНОВКИ

У першому розділі кваліфікаційної роботи було закладено фундамент для дослідження, ретельно розглядаючи теоретико-методологічні аспекти соціальної роботи з людьми похилого віку, які опинилися в стані ізоляції.

На початку увагу зосереджено на визначенні змісту та сутності ключових понять, які є критично важливими для розуміння проблематики. Зокрема, детально проаналізовано концепцію «старості», розглядаючи її не лише як біологічний процес, але й як складне соціально-психологічне явище, що включає зміни в соціальних ролях, психологічні переживання та переосмислення життєвого досвіду. Також надано чітке визначення «людині похилого віку», враховуючи вікову періодизацію ВООЗ, але наголошуючи на важливості індивідуальних відмінностей у процесі старіння. Нарешті, розкрито сутність «стану ізоляції», визначивши його як соціальну проблему, що характеризується обмеженням соціальних контактів, відсутністю підтримки та почуттям самотності, і виділено основні причини, що призводять до ізоляції літніх людей.

Далі здійснено перехід до аналізу стану дослідження проблеми соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції. Цей етап був важливим для визначення місця даної роботи в існуючому науковому дискурсі. Виявлено, що проблема соціальної ізоляції літніх людей є актуальною та досліджується в різних аспектах, включаючи теоретичні засади, вивчення видів та чинників ізоляції, аналіз наслідків для здоров'я та розробку ефективних методів соціальної роботи. Цей аналіз показав, що, незважаючи на значну кількість досліджень, проблема все ще потребує поглибленого вивчення та розробки нових підходів до її вирішення.

На завершення першого розділу розглянуто основні підходи та методи дослідження проблеми соціальної ізоляції людей похилого віку. Це включало

визначення методологічної бази роботи, вибір конкретних методів збору та аналізу даних, а також обґрунтування їхньої релевантності для досягнення поставленої мети.

Проведений у першому розділі аналіз має значну теоретичну та практичну цінність. Він забезпечує чітке розуміння ключових понять, окреслює сучасний стан дослідження проблеми та визначає методологічні рамки для подальшої роботи. Ці результати можуть бути використані для розробки більш ефективних стратегій соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції, а також для подальших наукових досліджень у цій галузі.

У другому розділі роботи поглиблено теоретичне розуміння проблеми соціальної ізоляції людей похилого віку, зосереджуючись на особливостях їхньої поведінки, специфіці соціальної роботи з ними та формах і методах, спрямованих на подолання ізоляції. Детально досліджено особливості поведінки людей похилого віку, що перебувають у стані соціальної ізоляції. Це включало аналіз змін в їхньому емоційному стані, таких як підвищена тривожність, депресія та апатія. Також розглянуто когнітивні зміни, такі як погіршення пам'яті, уваги та мислення, а також соціальну дезадаптацію, що проявляється у втраті соціальних навичок та труднощах у спілкуванні. Це дослідження дало глибше розуміння викликів, з якими стикаються літні люди в ізоляції, та необхідності розробки індивідуалізованих підходів до їхньої підтримки.

Далі проаналізовано специфіку соціальної роботи з літніми людьми в стані соціальної ізоляції. Виявлено, що ця робота вимагає особливих навичок та підходів, відмінних від роботи з іншими групами населення. Важливими аспектами є встановлення довірливих стосунків, врахування вікових особливостей, повага до їхньої гідності та автономії, а також емпатія та вміння слухати. Також наголошено на важливості міждисциплінарної співпраці з медичними працівниками, психологами та іншими фахівцями для забезпечення комплексного підходу до вирішення проблем літніх людей.

Нарешті, розглянуто форми і методи соціальної роботи з людьми похилого віку, спрямовані на подолання соціальної ізоляції. Це включало аналіз ефективності індивідуальних консультацій, групових занять, програм соціальної підтримки, організації дозвілля та залучення до волонтерської діяльності. Також досліджено можливості використання сучасних технологій для розширення соціальних контактів та надання підтримки літнім людям.

Результати, отримані в другому розділі, мають велике значення для розробки ефективних програм соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції. Вони дають чітке розуміння особливостей їхньої поведінки, визначають специфіку соціальної роботи з ними та пропонують конкретні форми і методи підтримки. Ці знання можуть бути використані для навчання соціальних працівників, розробки методичних рекомендацій та впровадження інноваційних підходів у практику соціальної роботи.

У третьому розділі кваліфікаційної роботи здійснено перехід від теорії до практики, зосереджуючись на прикладних аспектах соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції. Перш за все, представлено прикладне дослідження соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції. Це дослідження було спрямоване на вивчення конкретних випадків ізоляції серед літніх людей, аналіз їхніх потреб, проблем та ресурсів, а також оцінку ефективності існуючих програм соціальної підтримки. Використано різноманітні методи збору даних, включаючи інтерв'ю, спостереження та аналіз документів, щоб отримати повну картину ситуації. Результати дослідження надали цінну інформацію про типові проблеми, з якими стикаються літні люди в ізоляції, а також про успішні стратегії втручання, які можуть бути використані в практичній роботі.

На основі отриманих даних розроблено шляхи оптимізації соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції. Це включало конкретні рекомендації щодо покращення якості та доступності соціальних послуг,

розширення їхнього спектру, координації між різними організаціями та залучення додаткових ресурсів. Також запропоновано стратегії підвищення обізнаності суспільства про проблему соціальної ізоляції літніх людей та сприяння створенню більш сприятливого середовища для їхньої інтеграції в громаду.

Результати, представлені в третьому розділі, мають велике практичне значення. Вони ґрунтуються на конкретних даних та пропонують реалістичні шляхи оптимізації соціальної роботи з людьми похилого віку в стані ізоляції. Рекомендації можуть бути використані соціальними працівниками, організаціями соціального захисту, органами місцевого самоврядування та іншими зацікавленими сторонами для покращення якості життя літніх людей та створення більш інклюзивного суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аналіз демографічної ситуації, умов життя, характеру харчування, трудової діяльності, їх впливу на стан здоров'я та тривалість життя населення України. Аналітична записка. Київ: Ін-т геронтології НАМН України. 2023. 164 с. URL: https://www.geront.kiev.ua/category/scientific-publications-of-departments/ (Дата звернення: 06.04.2025)

2. Бойко В.М. Соціальна підтримка осіб з обмеженими фізичними можливостями похилого віку. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2017. № 3. С. 112-118.

3. Безпалько О.В. Соціальне самопочуття осіб літнього віку: теоретико-методологічні засади дослідження. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2019. № 1. С. 1-10.

4. Бордійчук А. Самотність та соціальна ізоляція людей похилого віку під час пандемії COVID-19: фактори, що їх спричиняють. *Social Work and Education*, Vol. 8, No. 2. P. 152-163.

5. Бугайова Н.М. Аналіз впливу довготривалої соціальної ізоляції на психіку людини похилого віку. *Збірник тез за матеріалами наукового круглого столу on-line: «Усамітнення та самотність в житті особистості» (24 квітня 2020 р.).* Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. С. 8-12.

6. Григор'єв О.В. Соціальна ізоляція підопічних в умовах довготривалого перебування в закладах інтернатного типу. *Матеріали Міжнар. науково-практичної конференція «Соціально-психологічні ресурси особистості в екстремальних умовах*. (28 квітня 2023 р.). Київ–Львів–Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 10-14.

7. Грицай Н.В. Соціально-педагогічна робота з людьми похилого віку: навч. посібник. Київ: ДАКККіМ, 2018. 182 с.

8. Грубляк В.Т., Грубляк В.В. Психологічні особливості самотності в похилому віці. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*. 2011. № 14. С. 144-154.

9. Демографічний енциклопедичний словник / відповід. ред.: П.А.Павленко. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2015. 823 с.

10. Джуган Р.І. Потреби людей похилого віку та їх реалізація в умовах сучасного українського суспільства (соціологічний дискурс): монографія Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2023. 164 с.

11. Джуган В.В., Джуган Р.І. Дефініція поняття «люди похилого віку», як категорії соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. Вип. 1 (50). С. 77-80.

12. Дементьєва І.Ф. Соціальна ізоляція літніх людей: теоретико-методологічні підходи до аналізу. *Вісник Харківського національного університету імені В.М. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження суспільства*. 2012. № 10. С. 112-117.

13. Діденко Н.М. Вплив соціальної ізоляції на психічне здоров'я осіб похилого віку. *Вісник Харківського національного університету імені В.М.Каразіна. Серія: Соціологія.* 2018. Вип. 41. С. 78-85.

14. Допомога людям похилого віку. Центр відродження громад. *URL:* https://revivalfund.com.ua/activities/elderly (Дата звернення: 01.04.2025).

15. Житинська М.О. Життєдіяльність людей похилого віку в Україні: реалії та перспективи. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (17). С. 245-248.

16. *Зябліцев С., Федько К. До Всесвітнього дня захисту людей похилого віку. Національний медичний університет імені О.О. Богомольця. 14. Червня 2024 р. URL:* https://nmuofficial.com/news/medychnaprosvita-do-vsesvitnogo-dnya-zahystu-lyudej-pohylogo-viku/#:~:text (Дата звернення: 18.02.2025).

17. Іванова І.Б. Соціальна робота з людьми похилого віку: навч. посібник. Київ: Університет «Україна», 2023. 220 с.

18. Каркач А., Семигіна Т. Цифрова компетентність людей літнього віку: монографія. Таллінн: Teadmus, 2024, 322 с.

19. Качан Т. Інноваційні методи соціальної роботи з людьми похилого віку. *Вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2017. Вип. 2 (26). С 45-50.

20. Коваленко О.Г. Міжособистісне спілкування осіб похилого віку: психологічні аспекти: монографія. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2015. 456 с.

21. Козубовська І.В. Соціальна ізоляція як чинник дезадаптації особистості похилого віку. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2015. № 1. С. 153-159.

22. Козубовська, І.В. Соціально-екологічна модель старіння: теоретико-методологічні засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Соціологія».* 2017. Вип. 11. С. 10-15.

23. Коленіченко Т.І. Соціальна робота з людьми похилого віку. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 4. С. 20-25.

24. Кузенко О.П. Соціальна робота з людьми похилого віку: теоретико-методологічні засади: монографія. Київ: Вид. дім «Слово», 2012. 368 с.

25. Кузьменко О.М. Соціальна ізоляція як чинник дезадаптації особистості похилого віку. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2010. № 19 (186). С. 135-141.

26. «Лабораторія успіху» в роботі з людьми похилого віку: практ. рекомендації / уклад.: Н. Є. Тимошенко, Н. Ф. Романова. Київ: Вид-во ТОВ РПА «51 Паралель», 2023. 114 с.

27. Лук’янова Л. Концепція діяльності Університетів третього віку: монографія. Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка». 2021. 170 с.

28. Мещан І.В. Самотність людей похилого віку як проблема соціальної роботи в громаді. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2017. № 1-2. С. 56-67.

29. Методичні рекомендації у сфері соціального захисту та соціального забезпечення «Соціальне замовлення як ефективний метод організації надання соціальних послуг». Асоціація міст та громад України «Спільними зусиллями» Київ: Асоціація міс України, 2018. 28 с.

30. Мигович І.І. Технології соціальної роботи з самотніми людьми похилого віку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 32. С. 145-149.

31. Оляницька Ю.М. Переживання самотності у людей похилого віку: чинники впливу та способи подолання. *Актуальні проблеми психології*. 2019. Т. 7. Вип. 48. С. 157-164.

32. Пасєка О.В. Вікова психологія: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.

33. Повідайчик О., Жиленко Р. Методи досліджень у соціальній роботі: навч. посібник. Ужгород: вид-во ПП «АУТДОРШАРК», 2018. 164 с.

34. Подорожний В.Г. Самотність як проблема людей похилого віку. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 2. С. 65-69.

35. Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування. Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text (Дата звернення: 22.02.2025).

36. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні. Закон України від 16 грудня 1994 р. № 3121-XII (чинний в редакції від 01.01.2025). *Відомості Верховної Ради України*. 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12#Text (Дата звернення: 25.02.2025).

37. Про соціальні послуги. Закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text (Дата звернення: 22.02.2025).

38. Романова І., Васильєва М. Підготовка майбутніх соціальних працівників до підтримки інтелектуальної активності літніх людей. *UNESCO Chair Journal «Lifelong Professional Education in the XXI Century»*. 2021. Issue 4. С. 15-20.

39. Семигіна Т.В. Соціальна робота в Україні: навч. Посібник. Київ: Академвидав, 2010. 336 с.

40. Соціальний потенціал людей старшого віку в сучасному українському суспільстві. Аналітичний звіт. Київ: Інститут соціології НАН України, 2019. 54 с.

41. Терещенко І.І., Наумець А.М. Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах сучасної України. Репозитарій Національного університету «КПІ імені Ігоря Сікорського». 2011. URL: https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/528519e3-8d57-426e-a09b-11d5c5df3aa6/content (Дата звернення: 25.03.2025).

42. Ушакова І.М. Геронтопсихологія: підручник. Харків: НУ ЦЗУ, 2014. 236 с.

43. Чепелєва Н.В. Психологічні особливості самотності в період пізньої дорослості. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 28. С. 653-662.

44. Шевченко Н.Ф. Психологічні аспекти самотності в пізньому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2015. Вип. 28. С. 501-508.

45. Шевчук Н. Специфіка соціальної роботи з людьми похилого віку. *Освіта регіону. Серія: Політологія. Психологія. Комунікації*. 2011. № 3. URL: https://social-science.uu.edu.ua/article/597 (Дата звернення: 12.02.2025).

46. Шушпанов А., Дякович Л. Соціальна відповідальність та підтримка здоров'я літніх людей в Україні. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2022. Вип. 27. С. 98-107.

47. Яременко О.О. Соціально-географічні особливості старіння населення в Україні. *Український географічний журнал*. 2019. № 1. С. 55-62.

48. Територіальний Центр Запоріжжя https://socposluga.com.ua/about-us (Дата звернення: 06.04.2025)

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Медведєва Дар'я Борисівна, студентка 4 курсу, форма навчання заочна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: dasamedvedeva703@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Соціальна робота з людьми похилого віку в стані соціальної ізоляції» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) Медведєва Д.Б.
Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) Біюкова Т.Ф.